

हेतु

मार्गशीर्ष कृष्ण ४ शके १९४२ नक्षत्र मघा.

स्त्रीशिक्षणाच्या आद्य प्रणेत्या

▲ आज
३ जानेवारी.
क्रांतिज्योती
सावित्रीबाई फुले
यांची १९० वी
जयंती.
त्यानिमित्त.....

क्रांतिज्योती सावित्रीबाई या महात्मा जोतिराव फुले यांच्या पत्नी. त्या जोतिरावांच्या क्रांतिकार्यांच्या अर्धांगिणी होत्या. शेतकरी, शेतमजूर, दीन-दुबळ्याची मुले, स्त्री-समाज आणि शूद्र, अतिशूद्र यांच्या सेवेचे क्रांतिकार्य असो किंवा केशवपन, बालविवाह प्रतिबंध, विधवा विवाह, सतीची चाल आदी समाजसुधारणेचे विषय असोत, या सर्व कार्यांत सावित्रीबाईंचा अर्धा वाटा आहे. जोतिरावांच्या विचारांची व आचारांची झेप सर्वसामान्य व्यक्तींच्या व समाजाच्या दृष्टीने पचण्यासारखी व पचवण्यासारखी नव्हती; परंतु सावित्रीबाईंनी जोतिरावांबरोबर ही झेप गाठली आणि त्यांच्या प्रत्येक कार्यांत त्या तितक्याच जिद्दीने सहभागी झाल्या.

भारतात स्त्री-शूद्रांच्या उद्धार कार्याची सुरुवात जोतिरावांनी केली. स्त्री शूद्रांच्या शिक्षणासाठी पोस्टलिडकीने टाहो फोडणारा या देशातील पहिला कैवरी महात्मा जोतिराव फुले आणि या विचाराने भारावून जाऊन तितक्याच नेटाने हे विचार आचारात आणण्यासाठी सावित्रीबाईंकडे सुद्धा स्वतंत्र प्रतिभा होती आणि स्वतंत्रपणे कार्य करण्याची आणि विचार मांडण्याची धमक होती. 'जोतिबांची भाषणे' सावित्रीबाईंनी संपादित केली. जोतिराव शेकडो सभातून व परिषदांमधून विचारप्रवृत्तक अशी भाषणे करत. जोतिरावांबरोबर सावित्रीबाईही. बहुतेक ठिकाणी जात व आपले विचार स्वरूपाने मांडत.

सावित्रीबाई एका भाषणात म्हणाल्या, दोन हजार वर्षे शूद्रादी लोकांना श्रेष्ठ लोकांना ज्ञान, संपत्ती आणि सत्ता-यापासून दूर ठेवले. यामुळे परकियांनी देशावर स्वाऱ्या करून श्रेष्ठ लोकांना जिंकले. यावरून सावित्रीबाईंचेही विचार जोतिरावांप्रमाणेच किती मूलगामी व प्रगल्भ होते याची कल्पना येते. मूळ प्रेरणा ही आपले पती जोतिराव यांचीच आहे हे

सावित्रीबाईंनी स्पष्ट केले होते. त्या जोतिरावांना उद्देशून म्हणतात.

**अडाणी जनाचा असे कर्णधार
तयांना असे देवसे सद्दिचार
कृतिवीर होता असा ज्ञानयोगी
स्त्रिया-शूद्रांसाठी सदा दुःख भोगी**

सावित्रीबाईंनीही जोतिरावांबरोबर असताना सभा व परिषदांमधून आपले विचार स्वतंत्रपणे मांडले. विशेषतः जोतिरावांच्या मृत्यूनंतर म्हणजे १८९० नंतर 'सत्यशोधक' समाजाच्या कार्याची फार मोठी जबाबदारी सावित्रीबाईंवर येऊन पडली. १८९०-१८९७ या त्यांच्या आयुष्यातील उर्वरित काळात सावित्रीबाईंनी हे नेतृत्व समर्थपणे केले.

सावित्रीबाईंची उपलब्ध भाषणे 'मातुश्री सावित्रीबाईंची भाषणे' या नावाने १८९२ मध्ये 'वत्सल प्रेस, बडोदा' यांच्यामार्फत शास्त्री महाघट यांनी प्रकाशित केली. त्यांच्या भाषणांच्या विषयात उद्योग, विद्यादान, सदाचरण, व्यसने व कर्ज हे विषय आहेत. या भाषणांवरून सावित्रीबाईंच्या व्यक्तिगत विचारांवर चांगलाच प्रकाश पडतो. त्यांची ही भाषणे महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाद्वारे 'सावित्रीबाई फुले-समग्र वाङ्मय' या ग्रंथात प्रकाशित झाली आहेत.

सावित्रीबाईंनी केलेले हे समाजकार्य केवळ स्त्री-शिक्षण व स्त्री स्वातंत्र्याकरिताच मर्यादित नव्हते तर खऱ्या अर्थाने मानवास जगण्याचा मूलमंत्र देणारे चिरंजीव विचार होते. 'माझा जन्म हा शूद्र, कष्टकरी व स्त्री या सर्वांच्या उद्दारासाठीच आहे,' हे त्यांच्या त्यागातून त्यांनी दाखवून दिले आहे.

जगणे आनंदाचे द्वावे

**म्हणून विचार समाजाचा करावा
या विचारांना क्रांतीची जोड देवून
तो सार्थकी लावावा.**

अनेक क्रांतिकारी विचारांना शब्दरूप देणाऱ्या प्रतिभावंत आद्य शिक्षिका सावित्रीबाई फुले यांना विनम्र अभिवादन!

-प्रा. डॉ. रोशनआरा
सुजित शेख,
छ. शिवाजी कॉलेज,
सातारा.

छत्रपती शिवाजी कॉलेज
सातारा.

छत्रपती शिवाजी कॉलेज
सातारा.

प्राचार्य

छत्रपती शिवाजी कॉलेज
सातारा.